SANAT EĞİTİMİNİ ALĞILAMA SORUNLARINA DAİR

Prof. Hayri Esmer

Günümüzde sanat eğitimi, bir türlü çağdaş olamamanın getirdiği sıkıntıları yaşamaktadır. Hangi yönden bakarsak bakalım, bize özgü karmaşıklığa bürünmüş ve kronikleşmiş bu sorunları aşmak zaman alacaktır. Zaman alacaktır, çünkü bu sorunlar esas itibarıyle alışkanlıklarımızla, bakma şeklimizle, yaşam tarzımızla, kısaca sanata yönelik algı şeklimizle ilişkili olduğu için bunları değiştirmek, öyle kolay bir şeymiş gibi görülmüyor. Çünkü sanatla aramızda kurduğumuz klasik bakma şekli ve buna yönelik eleştirel bir bakış açısı geliştirememek önümüzdeki en büyük açmaz gibi görünmektedir. Bu dar alanda sanata yüklediğimiz anlam ve bu anlamın kabul görmesi gerektiği yönündeki anlamsız dayatmalardan vazgeçmediğimiz müddetçe sanatın doğasına uygun bir yol tutturmamız da olanaklı görülmemektedir.

Değişemeyen Sanat Eğitimi

Sanat Eğitimi, yapısı gereği diğer birçok alandan, çok daha fazla kendisini sorgulaması, yenilemesi, değiştirmesi gereken bir alandır. Çünkü temel vurgusu yaratıcılıktır. Bu da onu, yenilik, deneysellik, arayış ve özgürlük gibi kavramlara yakın tutar; ve sürekli sorgulamalarla varolan, değişen, farklılaşan bir eksene oturtur. Bu dinamik yapı, sanatın, diğer bir çok alana göre önemli bir ayrıcalığıdır. Ama gelin görün ki, uygulamalarda durum hiç de böyle olmamaktadır. Yılların alışkanlıkları....sorgulanmayan ve yenilenmeyen düşünüşler... bilindik yöntemler... çoğu zaman sanatı, klasik bir kurgu tekniğine indirgeyen şematik algılar, onu kendi doğasından uzaklaştırmakta; ve popüler beğeninin taleplerine cevap veren bir mekanizmaya dönüştürmektedir. Yapılanmasını, bu kadar kendi doğasına aykırı, içine kapalı, geleneksel bir çizgide, basit bir zevk algısı sınırlarında tutturmaya çalışan bir sanat eğitiminin bu haliyle kendisini yenileyebilmesi ve çağdaş sanat geleneğine eklemleyebilmesi olanaksız görülmektedir. Ayrıca sanat eğitimi gibi bir konu: üzerinde o kadar “konuşulup”, “düşünülmektedir” ki bugüne değin, sorunların tespitine ve çözümüne yönelik pek te muğlak bir yön bırakmamamız gerekirdi; ama yıllardır üzerinde bu kadar çok konuşulmasına ve tartışılmasına rağmen sanat eğitiminin sistematik bir yapıya kavuşturulamadığı, standart bir düzeyinin tutturulamadığı da ortada. Konuşmaların ve tartışmaların, sanki uygulamaları pek etkilemediği, sorunlar arttıkça, neredeyse çözümlenemez bir boyut kazandığı; zaman içinde sanat eğitiminin kendisinin de bir soruna dönüştüğü ve içinden çıkılmaz hale geldiği görülmektedir.

Tüm bu olumsuzluklara karşın, hiç mi olumlu bir gelişme yok sorusuna cevap olarak: aslında hep şunu düşünürüm: ülkemizde çok sınırlı da olsa, batı standartlarında-bazen daha iyi bile diyebileceğimiz durumlar bile mevcut- bir sanat eğitimi verecek potansiyele ve deneyime sahibiz. Ama bu potansiyelimizi çeşitli nedenlerle de olsa aktif hale getiremediğimiz ve doğru zeminde kullanamadığımız düşüncesindeyim. Ancak yine de, herşeye karşın 25-30 yıl öncesine göre ders programlarında aksak ta olsa belli bir çatı oluştu. Uluslararası sanat kurumlarıyla uyumluluk, eşleştirme ve mezun yeterlilikleriyle ilgili olarak çalışmalar olumlu bir düzeyde; program güncellemeleri yapılarak görünüşte herşey olması gerektiği gibi gitmektedir. Peki acaba programlarla hedeflenenler, uygulamalarımıza yansımakta mıdır? Kağıt üzerinde yazılanlar, düşünülenler, savunulanlar atölyelerde/derslerde ne kadar gerçekleştirilebilmektedir? Ya da bu program güncellemeleri çağdaş sanatın gereklerini ne kadar yansıtabilmektedir? Bunların cevaplarını, mezuniyet sergilerimize, genç sanatçıların açtıkları sergilere, bunların niteliğine ve tüm bu faaliyetlerle, çağdaş sanat arasında ne tür bir ilişkinin varolduğuna bakarak vermek olasıdır.

Bu anlamda, yöneticilerimiz başta olmak üzere, eğitimcilerimizin, öğrencilerimizin, genel anlamda toplumumuzun sanat algısı sorunlu görünmektedir. Eğitim sistemimiz de, çoğu zaman keyfi/bireysel, subjektif ve geleneksel bile olmayan bilgilerin uygulama alanına dönüşmüştür. Geçmişten bugüne ‘özenle’ taşıdığımız bu sorunlu algıyla yüzleşmeden, onun

kaynağına inmeden, sorunların aşılabileceği ortamları yaratmadan, sanat eğitimini sistemli bir hale getirmek ve doğru bir rotaya koymak olanaksız görünmektedir.

Görülen o ki, bu sorunlu algının karmaşık birçok yönü bulunmakla birlikte, çok zor da olsa aşılabilir iki odağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi: sistem, diğeri ise sanat eğitimcileridir.

Sanatı İçeriden Anlamak ya da Dışlanan 'Sanat'

Türkiye'de sistemin örgütlenme şekli, tüm iyi niyetli, bireysel girişimlere rağmen, sanatı kendi gerçekliği içinden anlamaya çalışan, onu olduğu gibi kabul eden, önemseyen, koruyan ve geliştirme çabasında olan bir yapılanma ile gerçekleşmemiştir. Sanat pragmatist bir yaklaşımla ihtiyaç duyulacakların en son sırasındadır. Genel kabul, onun kısa dönemde de bir yarar getirmeyeceği yönündedir. Bundan dolayıdır ki, sanat herzaman en son ihtiyaç duyulacaklar kısmına atılmakta; keyfiyetle ve eğlence ile ilişkilendirilmektedir. Bugün insanların, keyif ve eğlenceden de feragat etmediklerini varsaydığımızda, sanat onların da arkasına düşmüş gibi görünmektedir. Bu durum göstermektedir ki, başka nedenlerle birlikte sanatın pratik fayda sağlamadığı inancı, toplumun örgütlenme şeklinde sanata toplumsal katkı anlamında bir rol verilmemesine yol açmıştır. Şayet verilseydi, toplumun sanatsal eğitimine önem verilir; kültür öncelikli bir yapılanma sağlanırdı. Son yıllarda sanat eğitimi adına sistem tarafından yapılan en dikkat çekici şey: nekadar ihtiyaç duyulduğu tartışmalı olan, alt yapısı olmayan, her tür olanaklardan mahrum, yetişmiş eğitici sorunları içinde bunalmış ve hala açılmaya devam eden Güzel Sanatlar Fakülteleridir. Küçük kentlerimizde açılan bu fakültelerin çoğunun kuruluşu politik kaygılara yaslandığı için, sanatsal anlamda varoluşları gerçekten kaygı vericidir.

Bir toplumu var eden şey kültürdür. Kimsenin de ondan vazgeçme şansı yoktur. Öyle ya da böyle herkesin bir kültürü vardır. Sorun bu kültürün derinlikli mi? yüzeysel mi? olacağıdır. Dolayısıyla kültürden vazgeçmek, aslında kendisi ve toplumu hakkında düşünmekten vazgeçmek anlamna gelecektir. Eğer bir toplumun sanatsal ve kültürel değerlerinin yaratıldığı, tartışıldığı ve sistemli bir şekilde genç kuşaklara aktarıldığı, ya da aktaracak bireylerin yetiştirildiği kurumlar, keyfiyet, belirsizlikler ve mahrumiyetlerle donatılırsa o toplumun geleceginden nasıl bahsedeceğiz? Teorik olarak kimse sanata karşı çıkmadığı halde, pratikte bu kadar görmezden gelinmesi, herhalde bize özgü bir durum olsa gerek. Peki son yıllarda sıkça tartışılan ve hemen herkesin hemfikir olduğu kültür erozyona karşı, sistem kendisini koruyacak ne tür önlemler almıştır? Yeni müzeler mi açılmıştır? Medya kültür ağırlıklı programlar mı yapmıştır? Ya da kültürel eğitime yönelik yeni projeler mi gerçekleştirilmiştir? Yoksa herşeyin eğitimini üstüne vazife sayan yerel yönetimler halkta doğru sanat bilincini oluşturmak için birşeyler mi yapmışlardır. Bu sorulara ikna edici yanıtlar alamadığımıza göre bugünkü sistemin, sanat ve kültürü, toplumu var eden bir unsur olarak görüyor olduğundan ve örgütlenmesini de buna göre yapıyor olduğundan kuşku duymalıyız. Bu o derece böyledir ki, bazı kritik durumlarda bile, eğer sanata duyarlı birileri, ya da sanat eğitimcileri çıkıp hatırlatmazlar ise, sanat denilen şeyin bu toplumu oluşturan bileşenlerden biri olduğu, maalesef kimsenin aklına gelmiyor.

Kendisini tamamen bilimsel alanların gerektirdiği ölçütlere göre örgütleyen bir sistem, doğal olarak sanatı da bu bütün içinde görmeye başlayacak ve sanatın kendine özgü farklılığını daha baştan dışlamış olacaktır. Tüm bunlar, aslında sanatın sistem tarafından, planlı ve bilinçli olmamasına karşın, kendiliğinden, gizli bir dışlanmışlıkla algılandığını göstermektedir. Bu durumu, daha önce bahsettiğimiz diğer sorunlarla birlikte düşündüğümüzde, çağdaş sanata olan uzaklığımızı anlamak daha da kolaylaşır. Dolayısıyla böyle bir sistem içerisinde yapılan sanat ne kadar yenilikçi, deneysel ve gelenek dışıysa, sistemin bunu dışlaması o kadar doğallaşmaktadır. İşte bana göre en önemli noktalardan birisi bu. Sistem neden yenilikçi yapıtların varolacağı koşulları yaratamıyor? Sorusunun cevabı burada yatmakta sanki: çünkü sistemin örgütlenme yapısı, sanatı anlamlandırma ve yorumlama şekli, yenilikçi arayışları içinde barındırmaya olanak vermemektedir. Bu nedenle de yapılan sanat ne kadar yenilikçi, deneysel ve gelenek dışıysa sistem tarafından dışlanmışlık da o kadar artmaktadır.

Bu durumda sistemi ve onu temsil edenlerin sanatı, geleneksel olan, izleyicinin bilgisizliğini

kamufle eden, düşündürtmeyen, dolayısıyla da kolay anlaşılabilen, kitleler tarafından büyük ölçüde benimsenmiş olan, risksiz ve asgari sorgulamaları bile dışlayan sanat ve anlayışlardır. Bu yozlaşmış, özünü yitirmiş sanatın sorunlarıyla, çağıyla uzaktan bile ilgilenmeyen, tüketim toplumunun sanat ihtiyacını gidermeyi kendine amaç edinmiş bu anlayışlar maalesef sistem tarafından desteklenmektedir. Aslında bu kesimlerin, sanatı ve eğitimini böyle görmesinden daha önemli olan, çoğu sanat eğitimcisinin de bu ayırımı yapamaması ve bu popülist kolaycılığa dünden razı olmalarıdır. Bu sanat eğitimcileri, konumları, kimlikleri ve sahip oldukları potansiyel açısından sanki bu durumu benimsemiş; sanatın sorması gerektiği asli soruları unutmuş gibidirler. İşte bu nedenle, bu bakma şekli ve sanatla kurulan bu hastalıklı ilişki şekli değişmediği müddetçe, eğitim kurumlarında, yenilikçi sanatın sistematik bir yapıya kavuşması mucize olacaktadır.

Eğitimcinin Rolü

Böyle bir noktada eğitimcilerin rolü, hayati önem taşımaktadır. Çünkü sistemi dönüştürecek, bilgi akışının da, nihayetinde ilgili alan uzmanlarından gelmesi beklenmektedir. Kanımca eğitimcinin, eğitimden sonraki birinci görevi de: sistemi sanatın ihtiyaç ve gereklerine göre yeniden kurma noktasında bürokrasi de dahil olmak üzere, ilişkili olduğu tüm kesimleri ikna edecek yetilerini geliştirmektir. Eğitimcilerin, Sanat Eğitimde önemli unsur olarak kabul edilmeleri, onlara yöneltilen eleştirilerin, hep temkinli ve sınırlı olmasını sağlamıştır. Bu eleştiriler, yanlış anlaşılmaya ve yorumlanmaya da uygun olduğu için, çoğu kez açık açık dile getirilmemiştir. Kanımca sorunlar, büyük ölçüde eğitimciden kaynaklanmakla birlikte, ona yönelik eleştirilerin açık olmayışını da, sorunun bir parçası olarak görmek gerek. Çünkü sanat ekseninde düzeyli bir eğitimci tavrı geliştirebilmek, sistemli ve kabullanilebilir bir eleştiri oltamıyla da ilgilidir. Bu anlamda söylemeye dilimiz varmasa da, sorunlarımızın kökeninde, eğitimci kalitesindeki erozyonun çok büyük payı vardır.

Herşeyden önce, kendisini bir sanat eğitimcisi gibi ‘hissetmeyen’, sanat literatürünü, sanatsal aktiviteleri takip etmeyen, 20 yıl önceki ders notlarını çağdaşlığın peşindeki öğrencisine ‘dayatan’, ve yaptıklarını ‘sorgulamayan’ eğitimcilerimiz, maalesef hala çoğunluktadır. Ama ne tuhaf bir paradokstur ki, tüm bu sorunların üstesinden gelmesi gereken de, yine bu sanat eğitimcileridir.

Zaten uygulamalar da, buna parallel durmaktadır; bırakın son 20 yılı , 20. Yüzyılı dahi, sistemli bir şekilde, sanat eğitiminde, doğru düzgün tartışamadığımızı ve içselleştiremediğimizi görüyoruz. Klasik algının ve öğretinin ötesine geçmeyen sanat eğitimimiz, modern sanatı, özellikle de, son 60 yıllık dönemi, eğitime dahil edebilmiş değildir. Bu dönemin düşünce ve bilgi ağırlıklı karakteri, yapıtı ve estetiği yeniden tanımlayan bakma ve yorumlama şekli, değişen izleyici-yapıt ilişkisi eğitime yansıtılamamıştır.
Başta Modernizm ve Postmodernizm olmak üzere tüm sanat tarihi bilgisini, karşılaştırmalı ve eleştirel bir bakma şekliyle öğrencilere vermeyen, bunun tartışma olanaklarını ve ortamlarını yaratamayan bir eğitimcinin, günümüz sanatını anlaması ve bu paralelde seçenekler üretebilmesi olanaklı görülmemektedir.

Bu durumda sanat eğitimcisinin üstlendiği rol oldukça ağır ve önemlidir. Onun sanat algısı, sanatı yorumlayışı, sanat tarihi konusunda geçmişten bu güne sistemli bir bilgiyle donanımlı olabilmesi, farklı disiplinlerle işbirliğine açık olabilmesi, bu bilgi ve bakış açısına dayanarak, derslerinde, öğrencilerin zihnindeki belirsizlikleri yok edebilmesi önemli görülmektedir. Eğitimcinin kendi alanına hakimiyeti, çoğulcu bir bakış açısına sahip olmaları, toplumdaki değişimleri, farklılıkları izleyebilen, sorgulayabilen, bunlarla tarihsel olgular, yapıtlar arasında ilişkiler kurabilen; en önemlisi de tüm bunların öğrenci için neden önemli olduğunu ve bunları nasıl içselleştirebileceği konusunda ona rehber olabilmesi eğitimin önemli bir parçası olarak kabul edilir. Kültür tarihi ve yaşanan çağın kültürel değerleri ile bilgi temeline dayalı bir ilişkiyi öğrencinin bireysel farklılığı ekseninde yorumlanmasına ve bireysel tercihleri doğrultusunda üst düzeyde kurgusal bir yapıya dönüştürmesine fırsat yaratamayan bir eğitimci modelinin bugün bir anlamı kalmamıştır.Eğitimci, nihayetinde öğrencinin kendi deneyimlerini edinmede, yaratıcı yetilerini geliştirmede, kendi dünyasını kurmada, ona yardımcı olup, daha sonra da aradan çekilen kişidir. Kurumlardaki sanat eğitimi, hayat boyu devam etmeyeceğinden dolayı,

kurumların başarısı da, öğrencilerinin kurumsuz ve hocasız ayakta kalabilmesiyle ölçülür. Öğrenci merkezli bakma şekli de zaten bunu gerektirmektedir.

Öğrencilerin hedeflenen yeterliliklerle donatılabilmesi için, eğitimcilerin geçmişten günümüze değin oluşan sanat geleneğini ve ona eklemlenen günümüzün karmaşık yapısını öğrencilere aktarabilecekleri ortamları yaratmada ve bu paralelde yapıtlar üretebilmelerini sağlamaları beklenir. Eğitimci eğer sanatın doğasına ve yaşadığı döneme dair derin bir kültürel algıya sahip değilse, bunu öğrencinin kendi varlığı ekseninde sorgulayıp, onun yetilerini geliştirip özgün bir yapılanmayı gerçekleştiremiyorsa, ve tarihsel sürece eklemlenme olanaklarını, fırsatlarını sunamıyorsa, bu eğitimcinin çağdaş bir eğitim yaptığını söyleyemeyiz. Bu fırsatı sunabilmek, öncelikli olarak sanatın tarihsel süreçleri hakkında bilgi sahibi olmak, derslerde tartışma ortamları yaratarak bunları içselleştirmek ve günümüzün çoğulcu bakışı ekseninde ortaya koymak çağdaş bir eğitim için zorunlu görünmektedir

Geleneksel Vurgularla 'Özgürleştirici' Eğitim

Bizdeki durum ise, genellikle böyle bir bakıştan çok, eğitimcilerin sahip olduğu geleneksel alışkanlık, bilgi, teknik ve becerilerin öğrencilere aktarılması şeklindedir. Bunların çoğu güncel olmayan, belli bir zamana ait, bugün ne işe yarayacağı belli olmayan, bazen yanlış bile olan bilgiler olabilmektedir. Bu tür bilgi ve yöntemler, sözkonusu eğitimcinin bireysel tarihi içinde önemli bir yeri olabilir; ama bugünün beklentilerine ne kadar cevap verebildiği tartışmalıdır. Zaten yenilik ve çağdaşlıktan da, olay ve olgulara bakma şekli ve yöntem geliştirmeyi değil, teknik araç ve donanımın yenilenmesini anlamaktayız. Bu nedenle de, teknik araçlarla/teknolojiyle, yaratıcı ilişkinin sınırını hala yerli yerine oturtamadık galiba…Teknik olanaklar kutsanarak adeta yapıt yerine konulabiliyor. Öğrenciyi dışlayan bu bakış öteden beri eğitim sistemimizde zaten vardı. Örneğin eğitimcinin kendi kişiliğinde temsiliyetini bulan anlayışları öğretmesi de, öğrenciyi dışlamanın başka bir yolu değil midir?... Hatta, bazen bu o kadar abartılmaktadır ki, sanat türü, tarz, disiplin, anlayış fetişizmine kadar bile götürülebilmektedir. Başka türlü nasıl açıklayabiliriz eğitimci ile öğrencisi arasındaki tehlikeli benzerliği?

Öte taraftan Günümüz yaşam tarzı, zaten bireyleri kendisi olmaktan uzaklaştırarak, ötekilerine benzemesi için çabalamaktadır. Çevrelerindeki her şey, onlardan birşeyler çalmakta, onları heryönüyle yoksullaştırmakta ve güçsüz bırakmaktadır. İletişim araçlarının denetiminden kendisini koruyamayan öğrenciler, bağımsız bir tavır geliştirememekte, böylece güç ilişkilerinin kıskacında yönlendirilebilir bir araca dönüşmektedir.

Gerek teknolojiye atfedilen aşırı önem, gerek eğitimcinin sınırlı ve dar bakışı, gerekse geliştirilen medyatik söylemler, öğrenciyi çok farklı noktalardan kuşatmakta; onların yaratıcılıklarının ve özgürlüklerinin önünde önemli engeller oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda sanat eğitiminin esas görevi de, bu engelleri kaldırarak, özgür kişilikler yaratmaktır. Ama eğer 'sanat eğitiminin kendisi esas enğeli oluşturuyorsa' bu 'enğeli' kim ortadan kaldırılacaktır? Kim dönüştürecektir bu sistemi? Cevap maalesef yine sanat eğitimcileridir.

Sonuç olarak, bugün ülkemizdeki sanat eğitiminin, tüm bunları kontrol edebilecek ve yönlendirebilecek birikime sahip olamaması; tüm yaşananları eleştirel bir zihin yapısıyla sorgulayamaması; alternatif önerileri sistemli bir şekilde eğitimin bir parçası yapamaması, 21. Yüzyılı yaşıyor olduğumuz bugün için, geçekten umut kırıcıdır.